

Comparative Analysis of the «Stream of Consciousness» in the Philosophy of H. Bergson and E. Husserl

UDC: 314.156.(477)

DOI: <https://doi.org/10.15421/172581>**Chuikova Olena****Ph.D., Assoc. Prof., <https://orcid.org/0009-0002-5796-1112>, mallena0707@ukr.net,
Odesa National Medical University (Odesa, Ukraine)****Abstract.**

Relevance. The concept of a person's «stream of consciousness» is relevant for research, because at different periods of historical time, in different contexts, it remains the leader and organizes the socio-cultural space around itself. A comparative analysis of the phenomenological and intuitionistic directions of philosophy can reveal the hidden meanings of the «stream of consciousness» that are actualized in the present.

The purpose: to explore the concept of the «stream of consciousness» in terms of the duration of subjective awareness of time and to assess the prospect of long duration in the context of «historical time»; conduct a comparative analysis of the «stream of consciousness» in the philosophy of intellectual intuitionism and phenomenology.

Methods: comparative, phenomenological, analytical, historical-philosophical, word-systemic.

Results. The recognition of temporal experience makes the concept a posteriori. H. Bergson introduces the metaphysical concept of absolute time, which is located in the «thing-in-itself». E. Husserl reduces misleading psychological information about human consciousness to reach the level of pure consciousness, the transcendental subject. The difference lies in the sequence of tones of the musical melody of the phenomenological time flow, and the intuitive position requires free creativity, which is inherent in action with cinematographic film.

Conclusions. Both concepts operate with the notion of temporal experience, which makes them a posteriori, but at the same time they do not abandon subjective and temporal metaphysics. It is found that the concepts are based on the temporal duration of the stream of consciousness, which has an impact, a historical perspective and therefore moves to the concepts of «long duration» and «historical time».

Keywords: stream of consciousness, durée, longue durée, time flow, historical time, awareness of time, intellectual intuition, phenomenology

Компаративний аналіз «потoku свідомості» у філософії А. Бергсона та Е. Гуссерля

Чуйкова Олена**Одеський національний медичний університет (Одеса, Україна)**

Поняття «потoku свідомості» людини є актуальним, тому що у різний проміжок історичного часу, у різних дискурсах воно залишається ведучим та організує навколо себе соціально-культурний простір. Компаративний аналіз феноменологічного та інтуїтивного напрямків філософії може розкрити приховані сенси «потoku свідомості», які актуалізовані у сьогоденні.

Мета: дослідити концепт «потoku свідомості» у аспекті тривалості суб'єктивного усвідомлення часу в усіх його складових властивостях та оцінити перспективу довгого тривання як «історичного часу»; провести компаративний аналіз «потoku свідомості» у філософії інтелектуального інтуїтивізму та феноменології.

Методи: компаративний, феноменологічний, аналітичний, історико-філософський, світ-системний.

Результати дослідження. Концепт «потoku свідомості» є багатоскладним. Визнання часового досвіду робить поняття апостеріорним. А. Бергсон уводить метафізичне поняття абсолютного часу, яке знаходиться у «речі-у-собі». Е. Гуссерль редукує оманливі психологічні відомості про свідомість людини, щоб дістатися рівня «чистої свідомості», трансцендентального суб'єкта. Відмінність полягає у послідовності тонів музичної мелодії феноменологічного часового потoku, а інтуїтивна позиція вимагає вільної творчості, яка притаманна діям з сінематографічною плівкою.

Висновки. Встановлено, що філософія потoku свідомості і часового потoku у феноменології та інтуїтивізму має певні збіги та відмінності. Обидві концепції оперують поняттям часового досвіду, що робить їх апостеріорними, але водночас не відмовляються від суб'єктивної та часової метафізики. З'ясовано, що концепції базуються на часовому триванні «потoku свідомості», яке має вплив, історичну перспективу і тому переходить до поняття «довгого тривання» та «історичного часу».

Ключові слова: потік свідомості, durée, longue durée, часовий потік, усвідомлення часу, історичний час, інтелектуальна інтуїція, феноменологія

Вступ.

Актуальною проблемою виступає поняття «потіку свідомості» та усвідомлення часового потоку у контексті компаративного аналізу феноменологічної та інтуїтивної філософії, а також дослідження соціальної пролонгації, що «довго триває» та організує навколо себе у відповідному ракурсі соціальний та культурний життєвий простір.

Методи дослідження: компаративний, феноменологічний, аналітичний, історико-філософський, світ-системний.

Аналіз попередніх досліджень. А. Кулик у своїй статті оперує поняттям «тривалості», пов'язуючи з ним творчий процес: «Тому тривалість є ключем до розуміння творчого процесу» (Кулик, 2024, с.11), а також зі свідомістю: «Можна зробити висновок, що складність класифікації Бергсонової концепції *durée* виникає через її фокус на взаємозв'язку між Я-свідомістю і ось-реальністю» (Кулик, 2024, с. 12). Ми пов'язуємо поняття «тривалість» з поняттям «потіку свідомості» і часового потоку як означенням безперервності та процесуальності, що не виключає творчість та вільність.

О. Оніщенко в своїй статті підкреслює соціальні стосунки між філософами, письменниками, які мали читати твори один одного, відстежувати рецепції ідей, апробації метафізичних ідей у текстовій літературній та суспільній матерії повсякденного життя, а також оперує поняттям «*durée*» філософії інтуїтивізму А. Бергсона; також наше дослідження спирається на концептуальну метафору сінематографічної плівки, з якою порівнено бергсонівський час (Оніщенко, 2020).

Світ-системний метод Ф. Броделя допомагає підкреслити цілісність, єдність переплетінь метафізики з матерією повсякденності. Поняття «*longue durée*» – довгої тривалості Ф. Броделя допомагає підкреслити історико-культурну перспективу концепту «потіку свідомості» разом з часовим потоком та визначення кризь їхні сенси як характерологічний маркер доби життя і розвиток світової цивілізації. Крім того, «*durée*» може корелювати з «*longue durée*» у аспекті метафізико-матеріальної втіленості у суспільну цілісність (Бродель, 1997, 2017).

Мета і завдання провести компаративний аналіз поняття «потіку свідомості» з позицій феноменологічного напрямку філософії та інтуїтивного вчення.

Результати дослідження.

Початок двадцятого століття вирізняється широким інтересом у колі різних дослідників щодо процесу роботи свідомості людини та майже одночасним виникненням у декількох філософських, психоаналітичних концепціях та у філософській літературі і літературознавстві концепту «потік свідомості» та широким застосуванням його у подальшому. Концепт «потік свідомості» разом з його

інваріантами дослідження процесу роботи свідомості стає таким маркером, що відзначає добу модерну, як у останній чверті дев'ятнадцятого та на початку двадцятого століть був маркером доби концепт «дух», наприклад, «Народження трагедії з духу музики» Ф. Ніцше (Ніцше, 2022), «Протестантська етика та дух капіталізму» М. Вебера (1994). На відміну від гегелівського абстрактного «Світового Духу» (Гегель, 2025), «дух» кінця дев'ятнадцятого століття має антропологічні ознаки або соціальні, виступає як «ідея», що володіє свідомістю людей та впливає на людський соціальний устрій.

Ми зробили невеличке поєднання метафізичної проблеми усвідомлення часу з проблемою «історичного часу» через твори Ф. Броделя (1997). Метафізичне «*durée*» ми поєднуємо з історичним «*longue durée*», коли виходимо на проблему впливу та історичної перспективи досліджуваної нами ідеї «потіку свідомості».

Ф. Бродель свій концепт «*longue durée*» застосував щодо матеріальних цивілізацій, які відрізняються сталістю і дуже повільно змінюються через зануреність у матерію. Але матеріально втілені духовні цінності також входять до складу матеріальної цивілізації, як, наприклад, надруковані тексти літератури, філософії, їх інституціоналізація у науку (Бродель, 2017). З іншого боку, так само колись «дух» релігії, «бог» протестантизму увійшов у рецепцію з «духом» капіталізму, етос протестантизму став етосом капіталізму, і таким чином, «дух» метафізичний надовго пролонгував розвиток речової, матеріальної соціально-економічної цивілізації капіталізму (Вебер, 1994). У нашому випадку концепт «потіку свідомості» надовго визначив систему товарів та послуг навколо людської свідомості та керування часовим потоком всередині людської культури. Праці та концепт «*longue durée*» Ф. Броделя (1997) ми задіяли з метою показати впливовість та історичну перспективу досліджуваної нами тематики та можливості цілісної співпраці метафізики та історії, метафізичних ідей та людської духовно-матеріальної історії. Отже, наш підхід співпрацює з метою діяльності історика Ф. Броделя показати цілісність, єдність усіх явищ людської історії та культури.

«Дух» означає ментальність, ідеї, що створили певний стан масової свідомості, який спричинив зміни в укладі вказаних соціальних, культурних, філософських складових суспільства. Ідеї, посіяні у масову свідомість, вплинули на суспільство таким чином, що змінили соціальний устрій у більш глобальному масштабі та на декілька століть у майбутнє. Хоча, можливо, філософи вловили невловимий «дух»-ідею-свідомість у масштабі народу, який став поштовхом до трансформацій цілих країн, і просто розповіли нам про цю «технологію» масової свідомості, яка здатна робити масштабні соціальні

трансформації. Так само поняття «потік свідомості» у різних аспектах, особливо у інваріанті текучого автоматизму сприйняття оточуючих феноменів та феноменів внутрішніх власних переживань, став маркером, тією відзнакою європейського суспільства, яка по-новому вплинула та організувала його в цілому та людину конкретно.

Поняття «потік свідомості» з внутрішнім сприйняттям часу людиною було розроблено психологом В. Джеймсом у праці «Принципи психології» (Джеймс, 2000). В. Джеймс оперує поняттям потоку, підкреслюючи його рухливість та часову послідовність твердженням про цілісність свідомості, яка створює нерозривність сприйнятів. Саме нерозривність сприйнятів, послідовність, постійна рухливість, що забезпечені цілісністю свідомості, є підставою для твердження саме про «потік» свідомості. Минуле, тепер, майбутнє є послідовним, взаємопов'язаним потоком внутрішніх відчуттів цілісної свідомості людини. «Принципи психології», «Прагматизм» В. Джеймса (2000) одночасно з Ф. Brentano (1973) для позначень минулого та майбутнього уводять такі сутнісні сенси як «простір пам'яті» (фантазія-ретенція, за Ф. Brentano) та «сподівання», що подібно до брентанівського сподівання, очікування. Всі вказані форми часу йдуть одна за одною, поєднані крапкою «тепер». Відповідно, В. Джеймс (2000) пропонує чотири форми усвідомлення часу: наявне минуле, специфічне теперішнє, реальне теперішнє, майбутнє.

Внутрішня тривалість сприйняття часу у свідомості нерозривна завдяки тому, що пройдеши має свій відголосок, який лунає, нібито луна. Останнє може бути паралеллю до музичного сприйняття часу Е. Гуссерлем, який писав, що пройдеши нагадує музичний тон, який вже стався, але ще лунає до тієї митті, коли вступить звучання нового музичного тону. Таким чином, психологічні Джеймсовські впливи наявні та можливі на широке наукове коло питань щодо дослідження часу та свідомості на межі століть.

Згадаємо, що славнозвісні філософи А. Бергсон (2013а, 2013в), Е. Гуссерль (2021) та його вчитель Ф. Brentano (1973), М. Пруст жили майже одночасно та майже одночасно вийшли їх твори, які базувалися на концепті «потоку свідомості» та досліджували його, так чи інакше впроваджували цей концепт у суспільство через свої твори, концепції. А. Бергсон, на думку О. Оніщенко, міг читати твори М. Пруста: «Особливу значущість циклу М. Пруста «У пошуках загубленого часу» надає той факт, що А. Бергсон був знайомий з твором письменника і мав реальну змогу сприяти літературну модифікацію «оборотного» часу Ньютона... Відтак М. Пруст – послідовний інтерпретатор ідей Бергсона – дозволив йому, так би мовити, побачити власні теоретичні конструкції у мистецькій практиці» (Оніщенко, 2020, с. 34). І навпаки, Е. Гуссерль на той час вже був навантажений

думками Ф. Brentano (1973) та втілював їх у власні твори, створював власну феноменологію у аспекті процесуальності, безперервності, текучості свідомості та виведенні характерологічних властивостей свідомості, що дозволяють їм вічно «текти», вічно сприймати відбитки реальності, які позначив багатьма концептами, – вони відомі як «інтенційність», «універсальний синтез», «ретенція», «протенція» і «трансцендентальне еґо», «трансцендентальний суб'єкт».

До того ж, занепокоєний впливовими психологічними казками з їх сугестивним ефектом, які широко розповсюджувалися у масовій свідомості, Е. Гуссерль застосував метод «феноменологічної редукції» та «трансцендентальної редукції» (Гуссерль, 2020), щоб очистити психіку від оманливих казок психологів про проблемну людську психіку, та дістатися «чистої свідомості». Відомо, що Е. Гуссерль дійсно ставив за мету позбавити науку і суспільство від психології, психоаналізу з їх оманливими ідеями, що спотворюють людську психіку, надають недостовірну інформацію про психіку людини і нав'язують технології гіпнозу, сугестивного впливу. Тому феноменологія Е. Гуссерля застосовує метод редукції як процедуру очищення свідомості людини від усього сумнівного, недостовірного та приводить людину до прошарку чистої свідомості середині власного «еґо». Отже, виходячи з різної мотивації, декілька впливових філософів та філософічних письменників, досліджували власними методами (інтуїтивізму, редукції та іншими) проблему текучості людської свідомості та створили власні концепти, які позначали вказані особливості свідомості людини.

Філософія Р. Декарта (Декарт, 2023) виявилась продуктивною основою для філософських концепцій А. Бергсона та Е. Гуссерля. Е. Гуссерль запозичив метод редукції, результатом якого стає картезіанське «мисляче еґо» та гуссерлівське «трансцендентальне еґо». Філософія інтуїтивізму А. Бергсона ґрунтується на концепті «інтелектуальної інтуїції» Р. Декарта (2023) як найвищої та достовірної стадії пізнання реальності, наукової істини та інше. Отже, на нашу думку, однаковий базис картезіанської філософії для філософів початку двадцятого століття став поштовхом для однакових наукових інтересів та створення дуже подібних за цілями та сенсами філософських концептів та методів.

Гуссерлівський концепт інтенціональності свідомості, забезпечує підтримку іншої властивості свідомості – безперервності її дії, текучість, процесуальність. А. Бергсон уводить для позначення властивості терміну, часової безперервності свідомості поняття «тривалості» – «durée» (Бергсон, 2013а). Як ми вважаємо, дані поняття корелятивні та позначають подібні один до одного сенси властивостей свідомості.

Концепт «потік свідомості» має бергсонівський

інваріант «тривалості», тобто «durée» (Бергсон, 2013б). Зауважимо, що, аналогічно з наведеними поняттями «дух», яким передаються технології соціально-культурних трансформацій через зміни у свідомості людей давньогрецького устрою (Ніцше, 2022) та зародження капіталізму як глобального явища (Вебер, 1994), розповсюдження та масштаб впливу на суспільство і культуру декількох країн, на свідомість цілого покоління перетворюють філософське «тривання», «durée» на масштабоване поняття «довге тривання», «longue durée» (Бродель, 1997), яким позначається історико-культурна часова перспектива, тобто, «термін», «період», збільшений часовий простір разом з культурними, соціальними змінами. Тому література М. Пруста (Пруст, 2024) нас цікавить як соціально-культурний приклад кодифікації поняття «потoku свідомості», яке триває, відповідає феноменологічним та інтуїтивістським характеристикам часу і свідомості, але водночас подовжується на рівні формування культури-цивілізації певного періоду часу як «довге тривання», «longue durée».

Конкретний герой Марсель серії романів М Пруста (2024), або «трансцендентальний суб'єкт» (Гуссерль, 2021), що синтезує у собі відбитки «життєвого світу» (Гуссерль, 2020) та внутрішніх переживань, для нас однаково важливі разом з ланками культури-цивілізації або соціально-економічними, тому що саме ця конкретна персона сприймає, формує ці ланки, пропускає через себе, власний «потік свідомості» зміни і робить масштабну трансформацію, довготривалу – «longue durée» (Бродель, 2017). Конкретна людина через трансцендентний прошарок свідомості здатна універсалізувати феномени внутрішнього і зовнішнього буття, синтезувати їх у цілісність та втілити у пам'ятки культури або новий соціально-економічний устрій і таким способом зробити вже трансперсональну, довготривалу передачу власного усвідомленого досвіду у часі як у «терміні», що подовжений у просторі і переходить у іншу часову категорію – вічність-еон. Таким чином, «тривалість» (Бергсон, 2013а, 2013б) співпрацює з «довготривалістю» (Бродель, 2017) на рівнях персонального потоку свідомості разом з трансперсональним часом «трансцендентального суб'єкта» (Гуссерль, 2020), який усвідомлює і робить універсальний синтез усіх часових потоків, та ще зберігається все це у філософських, літературних витворах (Чуйкова, 2024).

Отже, для нашого дослідження також доцільне та дещо зацікавлене у історико-філософському виявленні персональних стосунків філософів, творчих переплетінь з метою ув'язати в одне ціле антропологічні та соціальні складові концепцій, що групуються навколо інваріантів концепту «потoku свідомості».

«Змінюваність» потоку свідомості може мати

наслідком або означати змінюваність у сприйнятті, в оцінці того, що відбувається, у реакціях на внутрішні та зовнішні феномени? Виходячи з прийняття тези про безперервну «змінюваність» свідомості, виникає питання про виникнення релятивізму як характерної риси «потoku свідомості». Імовірна «змінюваність» свідомості може разом означати відсутність «твердого ґрунту», сталості, у якому концепт «потoku свідомості» виступає цілісною, єдиною сталою структурою з релятивізмом, «durée», потоком феноменів, що безперервно продовжується. Проте ця релятивність знаходиться у центрі уваги, у «ядрі» (Джеймс, 1994) та постійно аналізується, інтерпретується, сприймається та потім синтезується. Не редукується на певному етапі, а саме синтезується у «трансцендентальному еґо».

Згідно думці А. Кулика, зі свідомістю пов'язано поняття не релятивності, а свободи через «durée» (тривалість): «Тривалість тісно пов'язана зі свідомістю. У цьому контексті свідомість проявляється через інтуїцію ...» (Кулик, 2024, с. 11). Отже, «потік свідомості» за А. Бергсоном, згідно А. Кулику, можемо вважати тривалою, вільною, інтуїтивною діяльністю свідомості, яка без аналітичної складової, автоматично сприймає реальність таку, яка вона є, як на фотографічній або сінематографічній плівці.

Бергсонівська філософська концепція активно перекликається з серією «У пошуках втраченого часу» М. Пруста (2024), романи якого містять різноманітні модифікації «потoku свідомості», а саме: герой романів Марсель, оповідач, автобіограф-письменник. Всі вказані лінії «потоків свідомості» створили інтертекст.

Аналогічним образом з прустівськими лініями, що створюють інтертекст у літературному просторі, ми маємо справу з різними модифікаціями концепту «потік свідомості» у психології У. Джеймса, філософії інтуїтивізму А. Бергсона, феноменології Е. Гуссерля, – і звідси, з внутрішніми рецепціями їх концепцій, які аналогічним образом, у життєвому світі складають інтертекст у філософському, культурологічному, науковому, літературознавчому просторі. Інтертексти подібного ґатунку пролонгують появу методології міждисциплінарності досліджень.

Таким чином, у ході дослідження виступає ключова відмінність між гуссерлівською та бергсонівською інтерпретаціями концепту «потoku свідомості», а саме: спрямованість феноменології на очищення свідомості від «наукового» «психологізму», на винайдення «чистої свідомості», хоча і після універсального синтезу усіх потоків феноменів всередині прошарку свідомості «трансцендентального еґо», на відміну від цього, інтуїтивізм сполучається з психологізмом, з філософічною літературою (Пруст, 2024), яка реалізує практично, у тексті технологію «потoku свідомості» – і все це створює умовний інтертекст у соціально-культурному просторі.

Інтуїтивізм фіксує дані внутрішнього і зовнішнього світу, психологія перекладає спостереження за психікою як за виставою у суб'єктивні авторські думки-концепції, у драматичні сюжети про внутрішні протиріччя всередині психіки людини разом з розповсюдженням проблем конкретної людини на усе людство разом. З точки зору феноменології Е. Гуссерля, все це не прояснює, не надає правдиве знання, а затьмарює знання про свідомість. Е. Гуссерля цікавить достовірне знання про свідомість, про її чистий прошарок без суб'єктивних вигадок, особливо псевдонаукових, на кшталт психології.

Вказана характеристика релятивізму переживання часу корелює з суб'єктивністю переживання часу, часового потоку у концепції А. Бергсона (Бергсон, 2013а, 2013в). Справжнім часом, згідно Бергсону є суб'єктивний час, який переживається всередині свідомості людини. Тобто йдеться про часовий потік, який усвідомлюється людиною суб'єктивно, що є збігом концепцій Е. Гуссерля та А. Бергсона. Але для Е. Гуссерля усвідомлення часу суб'єктом не є простою тезою, навпаки, це лише відправна позиція для подальших концептуальних ускладнень з введенням цілої низки концептів, які розвивають першопочаткову тезу у дещо інше та складніше. У А. Бергсона є просте поділення часу на два напрямки: об'єктивно існуючий, просторово-часовий, годинниковий час та досвід часу, тобто суб'єктивний час, що відбувається всередині людини.

В контексті наведеного зрозуміло, що бергсонівське «durée» означає не просто «тривалість» як універсальну характеристику категорії часу, а сама по собі «тривалість-durée» і є часом. «Тривалість-durée» є часовим потоком, який відбувається всередині людської свідомості, це часовий досвід, що постійно суб'єктивно переживається та накопичується у свідомості. Іншими словами, «durée» – це суб'єктивний досвід часу, або часовий потік, який усвідомлюється конкретною людиною. Якщо в об'єктивному годинниковому часі мить плине за миттю, то всередині суб'єктивного досвіду часу можливі переходи завдяки пам'яті – ще однієї важливої складової бергсонівської концепції. Замість незворотного потоку лінійного об'єктивного часу, можливі обертання назад, багаторазові згадки і чуттєві переживання часу у свідомості конкретної людини, що є унікальним, особливим (Бергсон, 2013а, 2013в).

Тому образне порівняння з сінематографічною плівкою (Онiщенко, 2020) можливе, якщо цю плівку людина може ставити на паузу, прокручувати декілька разів або прискорювати те, що суб'єктивно вважається людиною неважливим. Подібні суб'єктивні маніпуляції з власною пам'яттю, спогадами означають творчий підхід з часовим потоком: «У процесі творчості ми наділяємо предмети значенням, влітаючи у їхнє буття частку

власної свідомості та переплітаючи їх з плином часу. Як зазначив А. Бергсон, час невіддільний від тривалості, а тривалість безпосередньо пов'язана зі свідомістю» (Кулик, 2024, с. 11). Крім того, цілісність «durée» роблять можливим взаємопроникнення різних часових форм (наприклад, минуле, майбутнє, теперішнє), хоча для об'єктивного часу це виглядає як хаос. Отже, у бергсонівській концепції часу-«durée», або часового потоку, людина має свободу волі та дійсно виступає детермінуючим суб'єктом, який може вільно керувати власним внутрішнім усвідомленням часового потоку та робити його релятивним відносно самого себе. Також наявність внутрішнього часового досвіду у обох філософів вказує, що час для людини є апостеріорним на відміну від кантівської концепції «апостеріорного часу» (Кант, 2000).

Е. Гуссерль не розробляє жорстку часову класифікацію зовнішнього, тобто просторово-часового, та внутрішнього, суб'єктивного, часових потоків. Але його часова концепція ґрунтується на тому, що час усвідомлюється людиною, що часовий потік поєднується з потоком свідомості та є внутрішнім, тобто феномени часу переживаються всередині як потік свідомості. Концепції Е. Гуссерля також притаманне поняття досвіду у аспекті часу, коли феномени часу сприймаються людиною інтенціонально, переживаються та «утримуються» (Гуссерль, 2020). «Пам'ять» концепції А. Бергсона майже аналогічна «утриманню» часового досвіду гуссерлівської феноменології. Отже, наявний деякий збіг у аспекті внутрішнього переживання часового потоку як потоку свідомості та у аспекті зберігання часового досвіду завдяки «пам'яті» та «утриманню». Відмінність у тому, що гуссерлівська феноменологія не має жорсткого суб'єктивного детермінізму у керуванні часовими потоками. Відмінність також полягає у тому, що Е. Гуссерль застосовує трансцендентальну редукцію усвідомлення досвіду часового потоку від психологічних казок, від оманливого психологізму, що спотворює істинні переживання, тобто відбувається процедура очищення часу від психологізму та суб'єктивних і буттєвих припущень, «думок смертних» (Гомер, 2023).

У нашому дослідженні часових потоків, що усвідомлюються, ми виходили з певної доби, у яку працювало декілька представників з подібними концепціями, тобто ми встановили хронологічну рамку модерну. Тому ми встановлюємо наступність ідей І. Канта у концепції А. Бергсона. Насправді, у декількох головних ідеях можна було би порівняти концепти І. Канта (2000) з бергсонівськими ідеями. Наприклад, «апостеріорний час» І. Канта подібний до «абсолютного часу» А. Бергсона, концепт «річ-у-собі» А. Бергсон буквально бере з філософії І. Канта і використовує у власній часовій системі. «Річ-у-собі», який оперує поняттям «абсолютного часу» А. Бергсона дещо корелює з концептом «трансцендентального

суб'єкта» Е. Гуссерля. А. Бергсон вважає, що часовий потік рухається у напрямку «речі-у-собі», де відбувається вихід у прошарок «абсолютного часу» та «абсолютного пізнання» (згадаємо аналогічні ідеї Р. Декарта (2023), де найвищий ступінь «достовірного пізнання» можливий через «інтелектуальну інтуїцію») завдяки суб'єктивному зануренню у себе самого (або у сторонній предмет, що пізнається) завдяки методу «інтелектуальної симпатії», або інтелектуальної інтуїції (знову згадаємо Р. Декарта з його найвищим ступенем пізнання як «інтелектуальної інтуїції»).

Висновки.

«Потік свідомості» у Е. Гуссерля та А. Бергсона є водночас частково часовим потоком, хоча повністю не редукований лише до часу. Усвідомлений часовий потік Е. Гуссерля – це музична мелодія, яка мить за миттю та тон за тоном лінійно рухається. У протилежному випадку відбулась би какофонія. Часовий потік свідомості А. Бергсона – це сінемаграфічна плівка, що керується внутрішньою суб'єктивною вільною творчістю людини. Ззовні це нагадує хаос, але зсередини це є внутрішнім часом людини, де її пам'ять, свобода, творчий порив завдають власний рух для внутрішніх переживань.

Відмінність полягає у тому, що гуссерлівська феноменологія формує часовий потік у свідомості мить за миттю, тобто є послідовність часового потоку, що наштовкує нас на концептуальні метафори у їх визначенні. Бергсонівська концепція має суб'єктивний детермінізм як вільне, творче керування часовими потоками всередині людської свідомості. Тому бергсонівську концепцію суб'єктивного часу у потоку

свідомості можемо порівняти з сінемаграфічною плівкою, яку людина рухає як завгодно. Е. Гуссерль сам, слідом за своїм вчителем Ф. Brentano, порівнює часовий потік з музичною мелодією, де тон йде за тоном так само, як мить йде за миттю, що означає лінійну векторну спрямованість часового потоку.

Концепція А. Бергсона так само, як концепція Е. Гуссерля, має апостеріорний час як суб'єктивний набутий часовий досвід всередині свідомості. Водночас у А. Бергсона є «абсолютний час», який аналогічний до «ап'юріорного часу» І. Канта, причому обидва відбуваються у концепті «речі-у-собі». Іншої метафізики А. Бергсон не зміг запропонувати і просто запозичив метафізичні ідеї у німецького класика. Методом «інтелектуальної симпатії» або картезіанської «інтелектуальної інтуїції» можна дістатися омріяного «абсолютного часу» всередині «річчій-у-собі», за А. Бергсоном. Феноменологія Е. Гуссерля має свою метафізику, яка спрямована на позбавлення від зайвого психологізму: усвідомлений часовий потік свідомості може проходити процедуру трансцендентальної редукції з метою очиститись від випадкових соціальних габітусів, від психологічних оманливих казок про психіку людини, і нарешті дістатися прошарку чистої свідомості, тобто «трансцендентального суб'єкта».

Концепти «потоку свідомості», усвідомлення «часового потоку» у аспекті процесу, тривалості мають вплив та перспективу вже у якості «довгого тривання» або «історичного часу», тому що організують навколо себе соціально-культурний простір цілої доби.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Бродель Ф. (2017). *Ідентичність Франції. Книга 3. Люди і речі*. (Переклад з франц. Світлана Глухова). Київ: Видавництво Жупанського.
- Бродель Ф. (1997). *Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV-XVIII ст.* (Перекл. з франц. Григорій Філіпчук). Київ: Основи.
- Вебер М. (1994). *Протестантська етика і дух капіталізму*. (Перекл. з німецьк. О. Погорілий). Київ: Основи.
- Гегель Г. (2025). *Феноменологія духу*. (Перекл. з німецьк. Петро Тарашук). Харків: Фоліо.
- Гомер. (2023). *Одіссея*. (Перекл. з грецьк. Борис Тен). Харків: Фоліо.
- Гуссерль, Е. (2020). *Ідеї чистої феноменології і феноменологічної філософії: Книга перша. Загальний вступ до чистої феноменології*. (Перекл. з німецьк. Вахтанг Кебуладзе). Харків: Фоліо.
- Гуссерль, Е. (2021). *Картезіанські медитації*. (Перекл. з німецьк. Андрій Вахтель). Київ: Темпора.
- Декарт, Р. (2023). *Метафізичні твори*. (Перекл. з франц. Віктор Андрушко, Андрій Баумейстер, Стелла Гатальська, Олег Хома). Харків: Фоліо.
- Кант І. (2000). *Критика чистого розуму*. (Перекл. з німецьк. І. Бурковський). Київ: Юніверс.
- Кулик, А. (2024). Метафізика свободи і творчості у філософії Анрі Бергсона. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Філософія», 27*, 10-15.
- Ніцше Ф. (2022). *Народження трагедії з духу музики*. (Перекл. з німецьк. Олег Фешовець, Катерина Котюк). Львів: Астролябія.
- Джеймс В. (2000). *Прагматизм*. (Перекл. з англійськ. Павло Насада). Київ: Альтернативи.
- Онїщенко, О. (2020). Інтуїтивізм Анрі Бергсона як каталізатор інтерпретаційних процесів. *Українські культурологічні студії*, 1 (6), 32-36.
- Пруст, М. (2024). *У пошуках втраченого часу. Про Германтів здалеку і зблизка*. (Перекл. з франц. Євген Марічев). Харків: Фоліо.
- Чуйкова, О. (2024). Діахронія ретенційної свідомості та наратив «тексту про минуле» П. Рікера та М. Пруста «У пошуках втраченого часу». *Modern science: prospects, innovations and technologies: Scientific monograph. Part 2*, 444, 105-143. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-473-3-21>
- Bergson H. (2013a). *Essais sur les donnees immediate de la conscience*. Paris: PUFa.

- Bergson H. (2013b). *L'evolution creatrice*. Paris: PUFb.
Brentano, F. (1973). *The Foundation and Construction of Ethics*. New-York: Humanities Press.

REFERENCES

- Bergson, H. (2013a). *Essais sur les donnees immediate de la conscience*. Paris: PUFa.
Bergson, H. (2013b). *L'evolution creatrice*. Paris: PUFb.
Brentano, F. (1973). *The Foundation and Construction of Ethics*. New-York: Humanities Press.
Braudel F. (2017). *The Identity of France. Book 3*. (Translated from French by Svitlana Gluhova). Kijiv: Zhupansky Publishing House.
Braudel F. (1997). *Material Civilization, Economy and Capitalism, XV-XVIIIth Century*. (Translated from French by Grigory Phylpchuk). Kijiv: Osnovi.
Dekart, R. (2023). *Metaphysical works*. (Translated from French by Victor Andrushko, Andrew Baumeister, Stella Gatalska, Oleg Khoma). Kharkiv: Folio.
Gusserl, E. (2020). *Ideas of pure phenomenology and phenomenological philosophy. Book one. General introduction to pure phenomenology*. (Translated from German by Vahtang Kebuladze). Kharkiv: Folio.
Gusserl, E. (2021). *Cartesian reflections*. (Translated from German by Andrew Vakhtel). Kijiv: Tempora.
Hegel G. (2025). *The Phenomenology of Mind*. (Translated from German by Petro Tarashuk). Kharkiv: Folio.
Homer. (2023). *Odyssey*. (Translated from Greek by Boris Ten). Kharkiv: Folio.
Kant, I. (2000). *Criticism of pure reason*. (Translated from German by I. Burkovs'kiy). Kijiv: Univers.
Kulyk, A. (2024). Metaphysics of Freedom and Creativity in the Philosophy of Henri Bergson. *Scientific Notes of Ostroh Academy National University, Philosophy Series*, 27, 10-15.
Nietzsche, F. (2022). *The Birth of Tragedy from the Spirit of Music*. (Translated from German by Oleg Feshovetz'). L'viv: Astrolabiya.
James, W. (2000). *Pragmatizm*. (Translated from German by Pavlo Nasada). Kijiv: Alternativi.
Onyshenko, O. (2020). Henri Bergson's Intuitionism as a Catalyst of Interpreting Processes. *Ukrainian Cultural Studies*, 1 (6), 32-36.
Prust, M. (2024). *In search of lost time. About Guermant from far and near*. (Translated from French by Yevhen Marychev). Kharkiv: Folio.
Chuikova, O. (2024). Diachrony of retentive consciousness and the narrative of the «text about the past» by P. Ricker and M. Proust's «In search of lost time». *Modern science: prospects, innovations and technologies: Scientific monograph. Part 2*, 444, 105-143. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-473-3-21>
Weber, M. (1994). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. (Translated from German by O. Pogoriliy). Kijiv: Osnovi.